

Academic article

พยาบาลวิชาชีพกับการเป็นผู้ประกอบการในศตวรรษที่ 21

Professional nurses and entrepreneurship in the 21st century

อริวรรณ กลั่นกลิ่น^{1*}, วาสนา อูปป้อ²

Areewan Klunklin^{1*}, Wassana Uppor²

¹คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

¹Faculty of Nursing, Chiang Mai University

²วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สุพรรณบุรี

²Boromarajonani College of Nursing, Suphanburi

* Corresponding Author, email: a.klunklin@gmail.com

Received: 4 December 2020; Revised: 3 January 2021; Accepted: 13 January 2021

บทคัดย่อ

แนวโน้มด้านสุขภาพ ได้รับผลกระทบจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งการเปลี่ยนโครงสร้างประชากรเป็นสังคมผู้สูงอายุ ประกอบกับสถานการณ์การระบาดของโควิด-19 หรือโรคโคโรนาไวรัส 2019 ที่เกิดขึ้นทั่วโลก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันด้านสาธารณสุข ทำให้นโยบายด้านสุขภาพและการลงทุนด้านสุขภาพ อุตสาหกรรมยา เทคโนโลยีการดูแลสุขภาพเจริญเติบโตมากขึ้น มีผลต่อรูปแบบการดูแลสุขภาพของประชาชน สินค้าด้านสุขภาพจะได้รับความนิยมมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลให้ บุคลากรสุขภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาชีพการพยาบาลจำเป็นต้องเตรียมความพร้อม และเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองทั้งด้านความรู้ และทักษะการบริหารจัดการด้านต่าง ๆ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางสังคมในอนาคตเพิ่มขึ้น

บทความนี้เป็นการเสนอทางเลือกในการเป็นผู้ประกอบการและการประกอบอาชีพอิสระทางด้านสุขภาพ ซึ่งจะกล่าวถึงทิศทาง โอกาสในการประกอบธุรกิจด้านสุขภาพ และตัวอย่างธุรกิจด้านสุขภาพ เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพด้านสุขภาพ ในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีอย่างฉับพลัน (Disruption Technologies) และเพื่อรองรับสถานการณ์ด้านสาธารณสุขที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

คำสำคัญ: พยาบาลวิชาชีพ การเป็นผู้ประกอบการ พยาบาลผู้ประกอบการ

Abstract

Health trends are affected by the advancement of sciences and technology as well as changes in population structure due to an aging society. The current global COVID-19 or coronavirus 2019 is a dramatically changing public health situation. This has led to changes in the pharmaceutical industry, health policy, and investment in health. As a result, healthcare technology is growing, and health products are gaining in popularity. These changes influence the public health care model and affect the nursing profession. The nursing profession needs to be prepared and adapt their knowledge and managerial skills to meet the future needs of society.

This article offers options for becoming an entrepreneurship or self-employed in health. It discusses the direction, provides an overview of health business opportunities and health business examples as guidance for careers in health in the age of disruption technologist and to support the rapidly changing public health situation.

Keywords: professional nurse, entrepreneur, nurse entrepreneurship

บทนำ (Introduction)

โลกในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ เช่น เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตสำหรับสรรพสิ่ง (Internet of Things) เทคโนโลยีการสื่อสารความเร็วสูง รวมถึงการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial intelligence, AI) เทคโนโลยีชีวภาพ (Biotechnology) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดด (Exponential)¹ ส่งผลให้เกิดพลังที่เรียกว่า “การทำลายอย่างสร้างสรรค์ (Creative destruction)” หรือ Disruption² การเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันนี้ทำให้อสังหาริมทรัพย์ที่ไม่สามารถปรับตัวได้จะล้มสลายและอาจล้มสลายไปในชั่วข้ามคืน การเติบโตของเทคโนโลยีและนวัตกรรมเหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐศาสตร์มหภาคระดับโลก ทำให้เกิดการวิเคราะห์บริบทและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโลก³

ที่เรียกว่า Mega Trend คือการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่กำลังเกิดขึ้นในวงกว้างและคาดว่าจะส่งผลกระทบต่ออนาคตในด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อด้านสุขภาพอีกด้วย

ภาพอนาคตของการดูแลสุขภาพ (Health Care Foresight)

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่ามีการคาดการณ์ในอนาคตด้านสุขภาพ ที่มีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน (disruption change) ดังนี้

1. การเปลี่ยนด้านโครงสร้างประชากร (Demographic Shift) ประชากรโลกจะกลายเป็นสังคมสูงวัยโดยสมบูรณ์ (Complete Aged society) ในอนาคต เนื่องจากความก้าวหน้าในด้านการแพทย์และการสาธารณสุขที่ดีขึ้นทำให้ผู้คนมีอายุยืนยาวขึ้น

ประเทศไทยได้เข้าสู่การเป็นสังคมสูงอายุ (Ageing Society) มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 และคาดว่าจะเป็ น “สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์” ในปี พ.ศ. 2564 คือ ประชากรสูงอายุจะเพิ่มขึ้นถึง 1 ใน 5 และเป็น “สังคมสูงวัยระดับสุดยอด” (Super Aged Society) ใน พ.ศ. 2578 โดยประมาณการว่าจะมีประชากร สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 30 ของจำนวนประชากร ทั้งหมด⁴ นอกจากนี้การกระจายตัวของประชากร การอพยพย้ายถิ่นฐานของประชากร จากสังคมชนบทสู่ สังคมเมือง (Urbanization) ประชากรวัยแรงงานมี การย้ายถิ่นฐานเพื่อแสวงหางานทำและความมั่นคง ส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัว อาจทำให้เกิดภาวะ กำพว้าเทียมหรือครอบครัวแห่วงกลาง (Skipped-generation households) คือ ครอบครัวที่มีสมาชิก รุ่นปู่-ย่าแล้วข้ามไปที่รุ่นหลาน การเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้นทำให้พ่อ แม่ในวัยแรงงานไม่มีเวลาอบรมเลี้ยงดู เด็กจะส่งผลกระทบต่อระบบสุขภาพทั้งด้าน อารมณ์และจิตใจ ต่อตัวผู้สูงอายุและต่อตัวเด็กในด้าน พัฒนาการ การสื่อสาร และพฤติกรรมสุขภาพ⁵

2. การเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายสุขภาพ (Political Shift) หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ยังคง เป็นปณิธานด้านการดูแลสุขภาพที่ถูกนำมาใช้ในหลาย ประเทศ เป็นนโยบายที่องค์การอนามัยโลก (WHO) อธิบายว่าเป็นระบบที่ให้การดูแลสุขภาพประชาชนโดย ไม่ต้องลำบากทางการเงิน แม้คุณภาพการบริการจะ ผันแปรเมื่อนำไปใช้ แต่จากสถานการณ์การระบาดของ โรคโคโรนาไวรัส 2019 ที่เกิดขึ้นทั่วโลกเป็น สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันด้าน สาธารณสุข ระบบการดูแลสุขภาพที่ไม่ครอบคลุม ค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพที่สูงเกินไป⁶ ทำให้เกิด ความไม่เท่าเทียมด้านสุขภาพในหลายประเทศ ส่งผล

ทำให้เกิดการปฏิรูปนโยบายสุขภาพ ให้ครอบคลุมความ ต้องการพื้นฐานในการดูแลสุขภาพ โดยทั่วไปนโยบาย ระดับชาติที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพจะเป็นไปตาม รูปแบบและหลักการเดียวกันทั่วโลก ซึ่งจะเน้นไปยั งการให้การดูแลสุขภาพเบื้องต้นและการให้บริการและ การปฏิบัติทางคลินิก โดยผู้ให้บริการภาครัฐบาลหรือ เอกชน⁷ แต่ในอนาคตระบบการดูแลสุขภาพ จะเน้นไป ยังความต้องการของผู้รับบริการเกิดการเปลี่ยนแปลง ระดับนโยบายจากล่างขึ้นบน (bottom-up) หลักประกัน สุขภาพถ้วนหน้าจะถูกมองว่าเป็นระบบที่ไม่ยั่งยืน ประชากรจะหันมาใส่ใจสุขภาพที่เน้นการป้องกัน (prevention) และการมีสุขภาพที่แข็งแรงสมบูรณ์ (wellness) มากขึ้น

3. อุตสาหกรรมระดับโลกและกระบวนการ กลายเป็นสินค้า (Globalised industries & Commodification) อุตสาหกรรมระดับโลกมีอัตรา การลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนา (R&D) สูง ซึ่งสิ่ง เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญทางธุรกิจ ที่เกิดจากผลกระทบ ของความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและการ เปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพอย่างฉับพลัน โดยเฉพาะโรค ระบาดที่ยังไม่มียารักษาหรือวัคซีนในการป้องกัน เช่น โรคโคโรนาไวรัส 2019 ก่อให้เกิดความร่วมมือด้าน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้การเจริญเติบโตด้าน อุตสาหกรรมยา เทคโนโลยีการดูแลสุขภาพเหล่านี้ เจริญเติบโตมากขึ้น และมีอิทธิพลต่อรูปแบบการดูแล สุขภาพของประชาชน สินค้าเพื่อสุขภาพจะได้รับความ นิยมมากขึ้น เช่น สินค้าที่ผลิตจากธัญพืช อาหารที่มี น้ำตาลต่ำ⁸ เป็นต้น

4. การเปลี่ยนแปลงด้านวิทยาศาสตร์ และ เทคโนโลยี (Science and Technology Shift) เกิดความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และ

เทคโนโลยีในทุก ๆ ด้านเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการพัฒนาและประยุกต์ใช้งานวิจัยในหลายสาขา เช่น วิศวกรรมชีวการแพทย์ (Biomedical engineering) ดีเอ็นเอ เซลล์ตัวอ่อน (Stem cell) การตัดแต่งพันธุกรรม (Genetic engineering) จนทำให้เกิดความก้าวหน้าโดยรวมแบบก้าวกระโดด¹ การวิจัยทำให้เกิดองค์ความรู้และนวัตกรรมด้านสุขภาพรูปแบบใหม่ ตัวอย่างเช่น “สุขภาพแบบเปิด (Open health)” เป็นการดูแลสุขภาพที่รวมเอาเทคโนโลยีที่หลากหลาย มาใช้ในการดูแลสุขภาพ เช่น การใช้ระบบเวชระเบียนอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Health Record) ระบบการบันทึกข้อมูลสุขภาพอิเล็กทรอนิกส์แบบเปิด (Open Source Medical Record System) อุปกรณ์สวมใส่อัจฉริยะ (Wearable Device) แอปพลิเคชันในโทรศัพท์มือถือ (Mobile Device) และคอมพิวเตอร์ มาร่วมพัฒนาระบบการดูแลสุขภาพ (mHealth Application)⁹ ในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลด้านสุขภาพ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ประชาชนเกิดการตื่นตัวหันมาให้ความสำคัญในการดูแลสุขภาพ การป้องกันโรคมามากขึ้น เช่น การนับก้าวเดินหรือการวัดอัตราการเต้นของหัวใจ โดยใช้นาฬิกาหรือสายรัดข้อมือ (Smart Watch and Smart Band) เพื่อวิเคราะห์ความเสี่ยงด้านสุขภาพที่อาจจะเกิดขึ้น รวมทั้งเป็นข้อมูลให้กับทีมแพทย์ผู้ตรวจรักษา¹⁰

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงต่อวิชาชีพการพยาบาลสู่การเป็นผู้ประกอบการและอาชีพอิสระ

การเปลี่ยนแปลงดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ปัญหาทางด้านสุขภาพของประชาชนแตกต่างไปจากอดีต ความก้าวหน้าเทคโนโลยีด้านวิทยาศาสตร์ และ

เทคโนโลยีการดูแลสุขภาพส่งผลให้ประชาชนมีอายุยืนยาวขึ้น ทำให้ประชากรผู้สูงอายุมีจำนวนมากขึ้น ความต้องการในการดูแลและการจัดบริการด้านสุขภาพในผู้สูงอายุจึงเพิ่มขึ้นเช่นกัน นอกจากนี้การพัฒนาความเป็นอยู่ของสังคมชนบทสู่สังคมเมืองจะส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิต และพฤติกรรมด้านสุขภาพเปลี่ยนแปลงไป เช่น การจราจรที่คับคั่งทำให้มีโอกาสเสี่ยงต่ออุบัติเหตุ ความแออัดของประชากรทำให้เกิดการแพร่ของโรคระบาดได้ง่าย การเผชิญการแข่งขันสูงทำให้เกิดความเครียด พฤติกรรมการบริโภคที่ไม่ถูกต้อง การรับประทานอาหารที่มีรสหวานและมีไขมันสูง ส่งผลให้เกิดโรคอ้วน เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนหลายๆ ด้าน ดังนั้นการจัดระบบบริการสุขภาพจึงต้องมีความหลากหลาย ตามความต้องการของประชาชนผู้รับบริการ เช่น คลินิกเฉพาะทางด้านโรคต่างๆ คลินิกโรคที่มาจากการทำงาน หรือการให้คำปรึกษาเรื่องความเครียด ด้วยเหตุนี้พยาบาลซึ่งเป็นบุคลากรด้านสุขภาพจำเป็นต้องเตรียมความพร้อม และเรียนรู้ที่พัฒนาตนเองทั้งด้านความรู้ และทักษะการบริหารจัดการด้านต่าง ๆ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางสังคมในอนาคตเพิ่มขึ้น ตลอดจนการวางแผนชีวิตวิชาชีพ¹¹ เพื่อรองรับสถานการณ์ด้านสาธารณสุขที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน การประกอบอาชีพอิสระหรือการเป็นผู้ประกอบการทางด้านสุขภาพ เป็นอาชีพทางเลือกหนึ่งที่ใช้ประกอบการตัดสินใจในการวางแผนชีวิตเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

จากรายงานการวิจัย เรื่อง ประสบการณ์การเป็นพยาบาลวิชาชีพแบบอิสระโดยไม่ได้รับเงินเดือนประจำ ของจิราพร พระคุณอนันต์และอารีย์วรรณ

อ่วมตानी¹² พบประเด็นที่ทำให้พยาบาลเลือกเป็นพยาบาลแบบอิสระ ได้แก่ เป้าหมายงานประจำ มีปัญหาด้านสุขภาพ สามารถจัดสรรเวลาได้ตามต้องการ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยเกี่ยวกับอัตราการลาออกของพยาบาลวิชาชีพ ของบุญช่วย ศิลาหม่อม, วรณีย์ เดียววิเศษและอารีรัตน์ ขำอยู่¹³ ที่พบว่าความจำเจของงาน เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พยาบาลลาออก จากรายงานอัตราการลาออกของพยาบาลวิชาชีพในต่างประเทศ พบว่า พยาบาลวิชาชีพที่มีอายุการทำงานน้อยกว่า 1 ปี มีอัตราการลาออกมากที่สุด (25.3%) พยาบาลที่มีอายุงาน ระหว่าง 5-10 ปีมีอัตราการลาออกน้อยที่สุด (12.7%)¹⁴ และจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโคโรนาไวรัส 2019 ทำให้พยาบาลเกิดความเครียดสูง (80%)และมีความตั้งใจที่จะลาออกสูง(45.2%)¹⁵ จากข้อมูลเบื้องต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ความจำเจของงาน และสถานการณ์ทางด้านสุขภาพที่เปลี่ยนแปลงไป มีผลทำให้พยาบาลเกิดความเครียด และมีแนวโน้มที่จะลาออกสูง บทความนี้เป็นข้อเสนอทางเลือกในการประกอบอาชีพอิสระหรือการเป็นผู้ประกอบการทางด้านสุขภาพที่หลากหลาย โดยจะกล่าวถึงทิศทาง การเป็นผู้ประกอบการและการประกอบอาชีพอิสระ โอกาสในการประกอบธุรกิจด้านสุขภาพ และตัวอย่างธุรกิจด้านสุขภาพ เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพด้านสุขภาพ ในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีอย่างฉับพลัน (Disruption Technology) และเพื่อรองรับสถานการณ์ด้านสาธารณสุขที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

การพยาบาลและพยาบาลผู้ประกอบการ (Nursing and Nurse Entrepreneurship)

พยาบาลผู้ประกอบการหรือพยาบาลเจ้าของธุรกิจ

(Nurse entrepreneurship) คือ การเป็นเจ้าของธุรกิจที่ให้บริการการพยาบาล ซึ่งอาจจะเป็นลักษณะการดูแลหรือให้การพยาบาลโดยตรง การศึกษา การวิจัย การบริหารหรือการให้คำปรึกษา¹⁶ โดยใช้ประสบการณ์ด้านการพยาบาลและการศึกษา เพื่อเริ่มต้นธุรกิจของตนเองในอุตสาหกรรมการดูแลสุขภาพ ธุรกิจที่จัดตั้งขึ้นโดยพยาบาลอาจรวมถึง การพัฒนาและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การดูแลผู้ป่วยโดยตรงหรือการให้คำปรึกษาด้านสุขภาพแก่ผู้ป่วย การให้ความรู้หรือการเป็นผู้ฝึกอบรมทักษะทางการพยาบาล แก่วิชาชีพอื่น ๆ¹⁷ การเปลี่ยนจากพยาบาลผู้ปฏิบัติการพยาบาล ไปสู่การเป็นผู้ประกอบการ สิ่งสำคัญคือต้องมีแนวปฏิบัติที่ดีและความสามารถในการถ่ายโอนความรู้ ทักษะในการเป็นผู้ดูแลหรือผู้ให้การพยาบาล ไปสู่การเป็นผู้นำธุรกิจ

การเป็นพยาบาลผู้ประกอบการ เริ่มต้นเช่นเดียวกับอาชีพการพยาบาล ที่ต้องสำเร็จการศึกษา สาขาพยาบาลศาสตร์ และสอบขึ้นทะเบียนรับใบอนุญาตเป็นผู้ประกอบวิชาชีพการพยาบาลและการผดุงครรภ์ นอกเหนือจากการศึกษาพยาบาลตามมาตรฐานแล้ว พยาบาลผู้ประกอบการจะต้องเรียนรู้ทักษะทางธุรกิจที่สำคัญ เช่น การตลาด การบัญชีและเทคนิคการบริหารจัดการ ซึ่งทักษะที่จำเป็นในแต่ละตำแหน่งอาจจะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับลักษณะของกิจการธุรกิจแต่ละแห่ง ในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกามีหลักสูตรปริญญาโทสองสาขา คือ หลักสูตรด้านการพยาบาลและการบริหารธุรกิจ เช่น Johns Hopkins University หรือ California University of Pennsylvania¹⁸ นักศึกษาจะสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทสาขาพยาบาลศาสตร์และปริญญาโทสาขาบริหารธุรกิจพร้อมกัน ในประเทศไทย

คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีหลักสูตรอบรมผู้ดำเนินการสปาเพื่อสุขภาพ (spa management) เพื่อเป็นการจัดบริการกิจการสปาเพื่อสุขภาพได้อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ และการดำเนินการกิจการสปาเพื่อสุขภาพที่ได้มาตรฐานตามพระราชบัญญัติที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนดไว้

ดังนั้นการเป็นพยาบาลผู้ประกอบการ นอกจากจะมีความรู้และทักษะด้านการปฏิบัติการพยาบาลแล้ว จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญสำหรับผู้ประกอบการในธุรกิจการดูแลสุขภาพ¹⁹ ได้แก่ 1) ด้านการศึกษา (education) พบว่าผู้ประกอบการส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีขึ้นไป 2) ด้านกลยุทธ์ (strategy) ผู้ประกอบการต้องมีการวางแผนกลยุทธ์หลายๆ ด้านเพื่อให้ได้ส่วนแบ่งการตลาด 3) การศึกษาแผนการลงทุน (investment plan) 4) สถานที่หรือตำแหน่งที่ตั้ง (place/location) ในการดำเนินธุรกิจ และ 5) บุคลากรด้านสุขภาพ เช่น พยาบาล หรือเจ้าหน้าที่สนับสนุน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ พยาบาลที่จะเป็นผู้ประกอบการต้องมีการศึกษาและวางแผนในการเลือกอาชีพอิสระ ที่เหมาะสมกับความรู้และความสามารถในการดำเนินธุรกิจของตนเอง

แนวทางการเป็นพยาบาลผู้ประกอบการด้านสุขภาพ

จากการคาดการณ์ในอนาคตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้เขียนได้รวบรวมแนวทางการเป็นพยาบาลผู้ประกอบการด้านสุขภาพดังนี้

1. ธุรกิจการให้บริการด้านสุขภาพ

1.1 ธุรกิจสถานบริการดูแลผู้สูงอายุ

จากการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างประชากรที่จะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ทำให้การดำเนินธุรกิจมีการ

ขยายตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ธุรกิจสถานการดูแลผู้สูงอายุ คือ สถานบริการที่ไม่ใช่โรงพยาบาล ให้บริการที่พัก บริการยาแก่ผู้สูงอายุที่ไม่ต้องอยู่ภายใต้การดูแลของแพทย์อย่างเป็นทางการเป็นประจำ ให้บริการที่พักค้างคืน บริการอาหาร การดูแลความสะอาดเสื้อผ้าและที่พับ ความสะอาดของร่างกาย ติดตามดูแลสุขภาพเบื้องต้นอย่างใกล้ชิด หากมีความเจ็บป่วย จะมีบริการนำส่งโรงพยาบาลเพื่อรับการรักษาต่อไป²⁰

ประเภทของธุรกิจสถานบริการดูแลผู้สูงอายุ แบ่งได้เป็น 1) สถานดูแลผู้สูงอายุประจำวัน 2) สถานบริบาล ให้บริการดูแลผู้สูงอายุทั้งทางด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ทั่วไป พร้อมให้บริการทางการแพทย์ มีแพทย์ และพยาบาลดูแลอย่างใกล้ชิด 3) ที่อยู่อาศัยเฉพาะผู้สูงอายุ เป็นบริการที่ให้ผู้สูงอายุหรือผู้เตรียมตัวเป็นผู้สูงอายุ 4) บริการส่งผู้ดูแลไปดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน 5) สถานสงเคราะห์แก่ผู้สูงอายุ และ 6) สถานส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ให้บริการตรวจ สุขภาพและให้คำแนะนำในการส่งเสริมดูแลสุขภาพ พยาบาลวิชาชีพนอกจากจะเป็นผู้ประกอบการธุรกิจนี้แล้วยังสามารถประกอบอาชีพอิสระโดยให้การดูแลและตรวจสุขภาพ ตลอดจนให้คำแนะนำด้านการส่งเสริมสุขภาพแก่ผู้สูงอายุได้

1.2 ธุรกิจสถานบริการการดูแลเด็ก

จากการเปลี่ยนแปลงด้านการดำเนินชีวิตในสังคมเมืองดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่งผลให้พ่อ แม่วัยแรงงานไม่มีเวลาเลี้ยงดูลูก⁵ ทำให้เกิดความต้องการสถานรับเลี้ยงเด็กมากขึ้น ซึ่งทักษะการดูแลสุขภาพเด็กและการส่งเสริมพัฒนาการเด็กในแต่ละช่วงวัย เป็นความรู้ที่พยาบาลได้รับมาจากการศึกษาพยาบาลตามมาตรฐาน ดังนั้นธุรกิจสถานบริการการดูแลเด็กจึง

เป็นธุรกิจด้านสุขภาพอย่างหนึ่ง ที่พยาบาลสามารถดำเนินการได้ ซึ่งการจัดตั้ง สถานรับเลี้ยงเด็กจะต้องมีการขอรับใบอนุญาต²¹ โดยมีการจัดเจ้าหน้าที่ผู้เลี้ยงดูเด็ก ผู้ประกอบการ และผู้ทำความสะอาด ผู้รับใบอนุญาตอาจดำเนินการด้วยตนเอง หรือจัดให้มีผู้ดำเนินการ ในกรณีที่ทำกิจการด้วยตนเอง ผู้รับใบอนุญาตจัดตั้งต้องมีวุฒิการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาเด็กปฐมวัย หรือมีประสบการณ์ในการทำงานเกี่ยวกับเด็กปฐมวัยอย่างน้อย 1 ปี พยาบาลนอกเหนือจากการเป็นเจ้าของธุรกิจแล้วอาจจะต้องมีการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาเด็กปฐมวัยเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มคุณสมบัติ เพื่อให้ได้รับใบอนุญาตจัดตั้ง หรือสามารถปฏิบัติบทบาทของผู้ประกอบอาชีพอิสระในสถานบริการการดูแลเด็ก เช่น ดูแลสุขภาพเบื้องต้น ตรวจประเมินและบันทึกพัฒนาการเด็ก หรือให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่ในการดูแลเด็กเล็ก เช่น การเปลี่ยนผ้าอ้อม การล้างมือ เป็นต้น²²

2. ธุรกิจการจัดการศึกษาด้านสุขภาพ

เป็นการจัดการศึกษาหรือจัดอบรม²³ เพื่อให้ความรู้และทักษะการดูแลสุขภาพให้กับบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจในการประกอบอาชีพเพื่อเป็นผู้ดูแล (Care provider) เด็กหรือผู้สูงอายุ เช่น โรงเรียนบริบาล ที่อยู่ในความควบคุมของกระทรวงศึกษาธิการ เปิดสอนหลักสูตรพนักงานผู้ช่วยพยาบาล (Nurse-Aid: NA) หรือหลักสูตรให้คำปรึกษาสุขภาพในด้านต่างๆ เช่น การให้คำปรึกษาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ เป็นต้น บทบาทของพยาบาลสามารถเป็นได้ทั้งผู้ประกอบการ เช่น เจ้าของโรงเรียน หรือพยาบาลผู้ประกอบอาชีพอิสระที่ปฏิบัติบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้ให้ความรู้ด้านวิชาการและการฝึกอบรมทักษะการปฏิบัติการพยาบาลเบื้องต้น เช่น การตรวจประเมินร่างกาย การวัดสัญญาณชีพ เป็นต้น

3. ธุรกิจด้านการดูแลสุขภาพและความงาม

จากการเปลี่ยนแปลงนโยบายสุขภาพ รวมถึงการวิจัยและพัฒนาสินค้าและอุตสาหกรรม ทำให้ประชากรหันมาสนใจในการดูแลสุขภาพและความงามมากขึ้น ดังนั้นธุรกิจด้านการดูแลสุขภาพและความงามตลอดจนผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จึงได้รับความนิยมมากขึ้น²⁴ พยาบาลผู้ประกอบการเมื่อเปิดสถานการดูแลสุขภาพและความงาม

จะได้เปรียบกว่าคนทั่วไป เนื่องจากมีพื้นฐานความเป็นวิชาชีพมีบุคลิกภาพดี มีความเอาใจใส่ในการบริการ (Service Mind) ซึ่งธุรกิจด้านการดูแลสุขภาพและความงามมีรูปแบบบริการดังนี้ 1) รูปแบบการดูแลสุขภาพและความงามด้วยวิธีการทางการแพทย์ มีการขอใบอนุญาตเปิดสถานพยาบาล มีแพทย์เป็นผู้ดำเนินการ รวมทั้งเข้าตรวจประจำตามวัน เวลา ที่ขออนุญาตเปิดสถานพยาบาล 2) รูปแบบการดูแลสุขภาพและความงามที่ไม่มีแพทย์ เช่น ให้บริการดูแลผิว ให้บริการทรีทเมนต์ผิวขั้นพื้นฐาน แต่จะมีข้อจำกัดในการใช้เครื่องมือทางการแพทย์ และไม่สามารถจ่ายยาได้ พยาบาลวิชาชีพนอกจากจะเป็นผู้ประกอบการหรือเจ้าของคลินิกแล้ว บทบาทพยาบาลผู้ประกอบอาชีพอิสระส่วนใหญ่จะปฏิบัติงานในส่วนของธุรกิจรูปแบบการดูแลสุขภาพและความงามด้วยวิธีการทางการแพทย์ โดยการเป็นผู้ช่วยแพทย์ในการทำหัตถการหรือให้คำแนะนำในการปฏิบัติบัติตัว เป็นต้น

4. ธุรกิจเพื่อสุขภาพ

4.1 ธุรกิจด้านกิจการสปาเพื่อสุขภาพ

เป็นธุรกิจที่ให้บริการด้านสุขภาพ หรือสถานพยาบาลที่ให้บริการลูกค้าทั่วไปด้วยศาสตร์การนวด และการใช้น้ำเพื่อสุขภาพเป็นบริการหลัก เพื่อปรับความสมดุลของร่างกายและจิตใจ โดยให้

คำแนะนำด้านบริการที่จัดไว้ตามหลักวิชาการ รวมถึง การให้คำแนะนำ การส่งเสริมสุขภาพด้วยการออกกำลังกาย โภชนาการ การปรับพฤติกรรมตามหลักการ แพทย์สากล และการสร้างหลักสุขภาพด้วยศาสตร์ การแพทย์ทางเลือก ตัวอย่างธุรกิจด้านสปาเพื่อ สุขภาพ เช่น Destination Spa: สถานบริการสปาที่ ให้บริการและส่งเสริมสุขภาพด้วยบริการสปา โดยเฉพาะ ซึ่งผู้เข้าพักจะต้องร่วมกิจกรรมภายใต้ โปรแกรมที่สถานบริการจัดเตรียมไว้ เช่น โปรแกรม คลายความเครียด โปรแกรมทำสมาธิและดูแล สุขภาพจิต เป็นต้น หรือ Medical Spa: สถาน บริการสปาที่มีการบำบัดรักษาควบคู่กับศาสตร์ทาง การแพทย์และใช้เครื่องมือแพทย์บางอย่าง อยู่ภายใต้ การดูแลของบุคลากรทาง การแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ มัก อยู่ในสถานรักษาพยาบาล เช่น โรงพยาบาล คลินิก เป็นต้น²⁵ บทบาทของพยาบาลผู้ประกอบอาชีพอิสระ ในธุรกิจนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นการออกแบบโปรแกรมให้ เหมาะสมกับบุคคลแต่ละช่วงวัย หรือให้แนะนำตามหลัก วิชาการในการดูแลโภชนาการหรือการส่งเสริมสุขภาพ เป็นต้น

5. ธุรกิจทางเลือกอื่น ๆ เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ แบบองค์รวม (Holistic Wellness Alternative)

การแพทย์เสริมและการแพทย์ทางเลือก (Complementary and Alternative Medicine: CAM) หมายถึง ศาสตร์เพื่อการดูแลรักษาโรคที่ไม่ได้ เป็นส่วนหนึ่งของการแพทย์ทั่วไปของประเทศนั้นๆ²⁶ ซึ่งการบำบัดด้วยการแพทย์เสริมและการแพทย์ ทางเลือกไม่ได้จำกัดเฉพาะการรักษาทางการแพทย์ เท่านั้น²⁷ แต่จะรวมถึงการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐานทั่วไป ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาและแนวคิดของการ รักษาและการพยาบาลแบบองค์รวม²⁸ การบูรณาการ

การบำบัดด้วยการแพทย์เสริมและการแพทย์ ทางเลือกในการพยาบาล ไม่เพียงแต่ช่วยให้พยาบาล สามารถให้การดูแลที่ครอบคลุมและเป็นองค์รวม เท่านั้น แต่ยังจะช่วยทำให้เกิดความพึงพอใจระหว่าง พยาบาลกับผู้ป่วยด้วย อย่างไรก็ตามมีพยาบาลส่วน น้อย (5%) ที่จะสามารถให้คำปรึกษาด้านการบำบัด ด้วยการแพทย์เสริมและการแพทย์ทางเลือกได้²⁹ ดังนั้นธุรกิจนี้จึงเป็นโอกาสให้พยาบาลผู้ประกอบการ ได้สร้างธุรกิจทางเลือกอื่น ๆ เช่น คลินิกโภชนาการ (Nutrition Clinic) การออกแบบโปรแกรมการดูแล รายบุคคล เรื่องผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร หรือ Clean programs โปรแกรมเพื่อสนับสนุนสุขภาพ ภูมิคุ้มกัน การปรับปรุงความดันโลหิตระดับน้ำตาลในเลือด ระดับคอเลสเตอรอล เป็นต้น ส่วนบทบาทพยาบาลผู้ ประกอบอาชีพอิสระจะเป็นผู้ให้คำแนะนำหรือ ออกแบบโปรแกรมเพื่อส่งเสริมสุขภาพ ตลอดจนตรวจ ประเมินสุขภาพเบื้องต้น เพื่อป้องกันความเสี่ยงแก่ บุคคลที่มารับบริการ

บทสรุป (Conclusion)

ในยุคปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคระบาด ทำให้ พฤติกรรมด้านสุขภาพของผู้บริโภคเปลี่ยนไป ประชาชนมีความใส่ใจในการดูแลสุขภาพมากขึ้น แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพที่เกิดขึ้น อย่างฉับพลัน สร้างความท้าทายให้กับพยาบาลสำหรับ การเตรียมความพร้อม เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่ จะเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 การเป็นพยาบาล ผู้ประกอบการและพยาบาลผู้ประกอบอาชีพอิสระ เป็นทางเลือกหนึ่งของความก้าวหน้าในวิชาชีพ ซึ่งถือ

ว่าเป็นความท้าทายของพยาบาลวิชาชีพ โดยการใช้ความรู้และทักษะทางด้านการพยาบาล ตลอดจนการวิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพ การศึกษาและการวางแผนธุรกิจตลอดจนการศึกษา ค้นคว้าการดำเนินธุรกิจให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถของตนเอง สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดโอกาสในการสร้างธุรกิจและการประกอบอาชีพอิสระ ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความนี้จะเป็นแนวทางและทางเลือกให้กับพยาบาลวิชาชีพหรือบุคลากรทางด้านสุขภาพ ในการเป็นผู้ประกอบการด้านสุขภาพต่อไป

เอกสารอ้างอิง

1. เทิดศักดิ์ ไรจน์สุรภิตติ. การบริหารการเปลี่ยนแปลงในการดูแลสุขภาพ: รูปแบบกลยุทธ์และความสำเร็จ. *วารสารพยาบาลตำรวจ*. 2561;10(2):412-421.
2. เศรษฐพงษ์ มະลิสวรรณ. *THE YEAR OF DISRUPTION*. [ออนไลน์] สมาคมโทรคมนาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. เมื่อ 4 ธันวาคม 2563. http://tct.or.th/images/article/special_article/25610110/198410_Disruption.pdf
3. ฤทัยชนก จริจจิตร. แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโลกและผลกระทบต่อภาคเศรษฐกิจ. สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การพาณิชย์ สำนักงานนโยบายเศรษฐกิจการพาณิชย์มหภาค. เมื่อ 2 ธันวาคม 2563. http://www.tpsoc.moc.go.th/sites/default/files/news_14072011012001.pdf.
4. สภาปฏิรูปแห่งชาติ. วาระปฏิรูปที่ ๓๐ : การปฏิรูประบบเพื่อรองรับสังคมสูงวัย. รัฐสภาไทย. เมื่อ 3 ธันวาคม 2563 https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/download/parcy/057.pdf
5. ศรีณย์ ฤกษ์รัตนประทีปและอาจินต์ สงทับ. ครอบครัวแห่งกลาง. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. 2561;8(3):13-19.
6. Fuchs V R. Health Care Policy After the COVID-19 Pandemic. *JAMA*. 2020;324(3):233. doi:10.1001/jama.2020.10777
7. Deloitte Future Health Care Centre of Excellence. Health Care Foresight Identifying megatrends. Accessed December 3, 2020. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/sg/Documents/life-sciences-health-care/sg-lshc-healthcare-foresight-megatrends.pdf>
8. สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ ณ นครเฉิงตู. *ตลาดสินค้าเพื่อสุขภาพในจีน*. เมื่อ 3 ธันวาคม 2563 จาก: http://164.115.42.194/e_doc/views/uploads/5af26fcf429e6-1e64a5ae8092f4eda0a4e9efb8943b21-34.pdf
9. มูลนิธิการพัฒนา นวัตกรรมสุขภาพ. *งานประชุมวิชาการเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสุขภาพ ประจำปี 2561*. เมื่อ 3 ธันวาคม 2563. https://www.ditp.go.th/contents_attach/170820/170820.pdf
10. ณัฐนิชา บุญปริตร. *การศึกษาปัจจัยการออกแบบสายรัดข้อมือเพื่อสุขภาพที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ; 2560.
11. นงนภัทร รุ่งเนย. การวางแผนชีวิตวิชาชีพ: กลยุทธ์สู่ความสำเร็จในยุคไทยแลนด์ 4.0 สำหรับพยาบาล. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลพระจอมเกล้า เพชรบุรี*. 2561;1(1):1-13.
12. จิราพร พระคุณอนันต์และอารีย์วรรณ อ่วมตานี. ประสบการณ์การเป็นพยาบาลวิชาชีพแบบอิสระ ประสบการณ์การเป็นพยาบาลวิชาชีพแบบอิสระโดยไม่ได้รับเงินเดือนประจำ. *วารสารพยาบาลทหารบก*. 2559;17(3):82-89.

13. บุญช่วย ศิลาม่อม, วรณิ เตียววิเศษและอารีรัตน์ ข้าอยู่. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการคงอยู่ในงาน ของพยาบาลวิชาชีพ Generation Y โรงพยาบาลแห่งหนึ่ง. *วารสารการพยาบาลและการดูแลสุขภาพ*. 2561;36(1):62-71.
14. Nursing Solutions. *NSI National Health Care Retention & RN Staffing Report*. Accessed December 3, 2020. https://www.nsinursingsolutions.com/Documents/Library/NSI_National_Health_Care_Retention_Report.pdf
15. Said R M, El-Shafei D A. Occupational stress, job satisfaction, and to leave: nurse working on front lines during COVID-19 pandemic in Zagaig City, Egypt. *Environmental Science and Pollution Research*. 2020.
16. International Council of Nurses. *Guidelines on the nurse entre/intrapreneur providing nursing service*. Geneva, Switzerland; 2004.
17. Vannucci MJ, Weinstein SM. The nurse entrepreneur: empowerment needs, challenges, and self-care practices. *Nursing: Research and Reviews*. 2017;7:57-66. doi:10.2147/NRR.S98407
18. Resisterdnursing. Nurse Entrepreneur. Accessed December 3, 2020. <https://www.registerednursing.org/specialty/nurse-entrepreneur>
19. Tanapol Kortana. Key Success Factors for Entrepreneurs in the Healthcare Business of Thailand. *The EUrASEANs: journal on global socio-economic dynamics*. 2018;14:55-60. doi:10.35678/2539-5645.4(11).2018.83-88
20. กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์. *ธุรกิจการค้าดูแลผู้สูงอายุ*. เมื่อ 3 ธันวาคม 2563. https://www.dbd.go.th/more_news.php?cid=923
21. กรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. *กฎกระทรวง กำหนดหลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขในการขอรับใบอนุญาตจัดตั้งสถานรับเลี้ยงเด็ก พ.ศ. 2549 ออกตามความแห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546*. เมื่อ 3 ธันวาคม 2563. https://ecd.dcy.go.th/images/2018/km_file2/8_c_hildnursery_guideline-8.pdf
22. Denise Brown. *Daycare Center Nurse Job Description*. Accessed January 2, 2021. <https://work.chron.com/daycare-center-nurse-job-description-14631.html>
23. มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการประกอบธุรกิจคลินิกเสริมความงาม. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 2561;11(2):171-198. doi:10.14456/nulj.2018.17
24. กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข. *คู่มือธุรกิจสปา*. เมื่อ 3 ธันวาคม 2563. https://hss.moph.go.th/fileupload_doc_slider/2016-12-08--438.pdf
25. World Health Organization. *Traditional Medicine Strategy 2014-2023*. Accessed: January 2, 2021 https://www.who.int/medicines/publications/traditional/trm_strategy14_23/en
26. Cattell E. Nurse Practitioners' Role in Complementary and Alternative Medicine: Active or Passive? *Nursing Forum*. 1999;34(3):14-23. doi:10.1111/j.1744-6198.1999.tb00989.x
27. Nottingham EN. Complementary and alternative medicine: nurse practitioner education and practice. *Holistic Nursing Practice*. 2006;20(5):242-246. doi: 10.1097/00004650-200609000-00007
28. Hajbaghery MA. Complementary and Alternative Medicine and Holistic Nursing Care: The Necessity for Curriculum Revision. *Journal of Complementary Medicine & Alternative Healthcare*. 2018;5(4). doi:10.19080/JCMAH.2018.05.555666

สัญญาอนุญาต ไฟล์ข้อมูลเสริม และ ลิขสิทธิ์

บทความนี้เผยแพร่ในรูปแบบของบทความแบบเปิดและสามารถเข้าถึงได้อย่างเสรี (open-access) ภายใต้เงื่อนไขของสัญญาอนุญาตครีเอทีฟคอมมอนส์สากล ในรูปแบบที่ต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามใช้เพื่อการค้า และห้ามแก้ไขดัดแปลง เวอร์ชัน 4.0 (CC BY NC ND 4.0) ท่านสามารถแจกจ่ายและนำบทความไปใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษาได้ แต่ต้องระบุการอ้างอิงถึงบทความนี้จากเว็บไซต์วารสารวิชาการราชวิทยาลัยจุฬารักษ์ โดยการระบุข้อมูลบทความและลิงก์ URL บนเอกสารอ้างอิงของท่าน ท่านไม่สามารถนำบทความไปใช้เพื่อการพาณิชย์ใด ๆ ได้เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากบรรณาธิการวารสารวิชาการราชวิทยาลัยจุฬารักษ์ และกรณีมีการนำบทความไปเรียบเรียงใหม่ เปลี่ยนแปลงเนื้อหา หรือเสริมเติมแต่งเนื้อหาของบทความนี้ ท่านไม่สามารถนำบทความที่ปรับแต่งไปเผยแพร่ได้ในทุกกรณี

หากมีวัสดุเอกสารข้อมูลวิจัยเสริมเพิ่มเติมใด ๆ ที่ใช้อ้างอิงในบทความ ท่านสามารถเข้าถึงได้บนหน้าเว็บไซต์ของวารสาร บทความนี้เป็นลิขสิทธิ์ของราชวิทยาลัยจุฬารักษ์ (Chulabhorn Royal Academy) พ.ศ.2564

การอ้างอิง

อารีวรรณ กลั่นกลิ่น, วาสนา อุปป้อ. พยาบาลวิชาชีพกับการประกอบอาชีพอิสระในศตวรรษที่ 21. *วารสารวิชาการราชวิทยาลัยจุฬารักษ์* 2564;3(1):8-18. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/jcra/article/view/247805>

Klunklin A, Uppor W. Professional nurses and entrepreneurship in the 21st century. *J Chulabhorn Royal Acad.* 2021;3(1):8-18. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/jcra/article/view/247805>

Online Access

<https://he02.tci-thaijo.org/index.php/jcra/article/view/247805>

